

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ
ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ПЕТИ

РУСКИЯТ ГЕНЕРАЛЩАБЕН ПЛАН ЗА КОНЦЕНТРАЦИЯТА НА
БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ НА ДОБРУДЖАНСКИЯ БОЕН ТЕАТЪР
ОТ 1902 Г.

Милко Палангурски

Със сключването на българо-руската тайна военна конвенция се установяват специфични военносъюзнически връзки¹. По ред причини от стратегически и военнополитически характер Добруджа се превръща в реален възел на противоречията между България, Румъния, Русия и Австро-Унгария². За изпълнение на предназначенията на военната конвенция от 31 май 1902 г. руското военно министерство анализира състоянието на българската армия и подготвя план за концентрирането ѝ в случаи на война между Княжеството и Румъния. За целта особено полезни се оказват наблюденията, извършени от висши руски военни по време на маневрите, проведени по случай Шипченските тържества през лятото на 1902 г.³

На 10 октомври 1902 г. ген. Куропаткин завършва своето заключение за българската армия. Първоешелонните части са оценени като „здраво организирани и самостоятелни в тяхното снабдяване“ и контакти с „другите родове въоръжения и технически средства“. Организацията на българската войска се определя като „проста и много удачна“. Общото впечатление на руския военен министър е доста ласкателно: „...в течение на 25 години България е създала армия, несъмнено по-силна, отколкото на Сърбия и Гърция, и макар и с по-малка численост от румънската, е по-надеждна по състав, обучение и дух“. „Особено добър е съставът на низшите чинове, продължава ген. Куропаткин, въпреки двугодишната служба, но благодарение на свръхсрочните унтерофицери съставът на низшите чинове може да се счита за обучен, издръжлив и дисциплиниран“. Общовойсковата дисциплина и тактическата подготовка получават също отлична оценка.

Руският военен министър откровено споделя и слабостите, забелязани от него по време на престоя му в България. Според него е недостатъчен запасът от оръжие и муниции за предвиденото военновременно разписание, бюджетът не достига дори за редовните набори, артилерията изостава в своята модернизация, а конете в конницата и артилерията не

са особено надеждни. Офицерският корпус, въпреки видимия напредък, все още изостава от световните образци. По този повод той препоръчва да не се раздува повече численият състав, а да се усъвършенства изградената вече система и да започне превъоръжаване на артилерията със скорострелни оръдия. Неговото заключение е, че българската войска може да се превърне в „забележителна сила само в този случай, ако цялата полсва сила на тази армия бъде събрана и при това съсредоточена на един от фронтите“ (подчертано от ген. Куропаткин).

В „Заключението“ се определят три възможни фронта за Княжеството — турски, сръбски и румънски, което е непосилно за ресурсите на малка България. „Ако само се подхване мисълта, подчертава руският военен министър, да се охраняват с пехотна войска всичките три фронта в случай на мобилизация, то армията на България престава да съществува, тъй като три дивизии, събрани на този или онзи фронт, вече не са армия, а войскови корпус“. Съвсем естествена е неговата препоръка да се премахне възможността от българо-сръбски сблъсък чрез средствата на дипломацията и дори да се пристъпи към създаването на военен съюз, защото България и Сърбия имат възможност да изградят общ фронт против Румъния и Турция. Тъй като и останалите два възможни фронта са напълно непосилни за България, заключението на ген. Куропаткин е: „...на самостоятелна настъпателна политика на Балканския полуостров, с готовност да я поддържа със силата на оръжието, в този момент България със своите военни сили и средства няма право“ (подчертано от ген. Куропаткин).

Руският военен министър предвижда два варианта за българското поведение при избухване на конфликт на Балканите:

„А. Ако румънският театър на военните действия е главен, да се насочи за действия в това направление цялата пехотна (подчертано от ген. Куропаткин) войска и по възможност да се разположи напълно концентрирана.

Охраната на границата с Турция да се възложи на резервни и опълченски части. Прикриването на фланговете на съсредоточената пехотна войска да се предостави на резервната армия.

Б. Същото да се изпълни и по отношение на турския театър на военните действия, в случай че той се яви като главен“.

За осъществяването на пълно и ефективно участие на българската армия в евентуална война с Румъния ген. Куропаткин препоръчва и построяване на железопътна линия до Силистра, създаване на неголям дунавски минен флот и закупуване незабавно на достатъчно понтонни средства.

Със записката е запознат император Николай II. Тя е изпратена за сведение на ген. Ст. Паприков и княз Фердинанд⁴.

Руският император получава още една подробна записка, изработена от помощниците на началника на Генералния щаб. В общи линии тя повтаря всички изтъкнати от военния министър факти и наблюдения. Положителната оценка за българските войници дори е по-силна: „Българ-

ският войник на тези маневри показва удивителна издръжливост и способност за понасяне тежестите на походния живот, а маневрите бяха доста трудни — за цялото време от 7 до 18 септември нямаше нито един ден почивка... Войниците изобщо са много стегнати и се отличават с удивителна субординация, отдаването на чест например се прави толкова изяснено, че може да ги сравним само с чиновите на германската армия“.

В оценката на Генералния щаб обаче присъства един по-остър възглед за качествата на висшето офицерство, което е определено като умствено ограничено, без системно образование, не следящо новостите в армията на Европа и най-вече заразено с бацила на политиканството; разделителна черта продължава да бъде участието в събитията от 1886 — 1887 г. и службата в руската армия. Останалите тогава на служба в българската армия са набедени, че пречат на офицерите, завърнали се от Русия, и по този начин допринасят за дестабилизиране на офицерския корпус в Княжеството⁵.

Руският Генерален щаб изчаква няколко месеца и според текстовете на военната конвенция заедно с българския военен министър започва изработването на план за действие на българските войски. В началото на 1903 г. в Петербург отчитат, че „тази конвенция не е довела до каквито и да е осмислени последици“, и от щаба предлагат да започнат незабавно преговори с българското правителство. Военният министър на Русия обаче решава, че е по-удачно на неговия колега в София да се представи руското виждане за ролята и мястото на българската армия и да се изчака с отговора от княжеската столица⁶.

На полк. Протопопов е наредено да предаде на Ст. Паприков руския план за съсредоточаване на българската армия и да му поясни каква е същността на разработената в Петербург идея: „В случай на война на Русия и България с Тройния съюз и Румъния, за нас най-важната цел за действие на българската армия е да привлече върху себе си румънските сили, предназначени за разгръщане на руската граница. Изглежда, че тази цел българите най-бързо могат да постигнат, като поставят в заплашително положение румънския тил изобщо и относително важната за Румъния провинция Добруджа, т. е. в частност да се съсредоточат в триъгълника Русе — Силистра — Разград. И тъй като на по-важната трябва да бъде подчинена второстепенна цел, то струва ни се, че в определения триъгълник трябва да се съсредоточи цялата пехотна войска на България (в това число конната дивизия с артилерия и спомагателните части) като действителна бойна сила, а наблюдението на границата с Турция да се възложи на резервната войска“⁷.

Направените изводи след наблюдението на маневрите на Шипка и Шейново веднага се превръщат в ръководно начало на руския Генерален щаб.

Изработеният в Петербург план за съсредоточаване на българската армия е съобразен с разписанието на румънската армия при евентуална война между двете страни. Тъй като Румъния предвижда отбранителни боеве в Добруджа и натиск срещу Русе⁸, руският Генерален щаб изработ-

ва разписанието за концентриране на българската армия съобразно намеренията на Букурещ (вж. приложението)⁹.

Предложението на руския Генерален щаб е изработено прецизно и детайлно до най-малката подробност. При концентрирането и транспортирането на българската армия руските генералщабни офицери предвиждат максимално натоварване на съществуващата в Княжеството железопътна мрежа. Пет български пехотни дивизии, практически цялата артилерия и кавалерия, се разгръщат на добруджанското направление. Разчетът е направен за динамично и вълнообразно пристигане на частите в района. Първоешелонните 4 Преславска и 5 Дунавска дивизии, които трябва първи да пристигнат на линията Силистра — Добрич, се разгръщат за срок от 2 до 6 дни, а концентрацията на останалите части завършва изцяло на десетия ден. Основен събирателен център е Разград, откъдето войските могат да бъдат насочвани в помощ на първоешелонните части в зависимост от хода на бойните действия. Русе, четвъртият по важност център, не остава нито ден без защита, въпреки че разположената там дивизия се изнася в посока Силистра, тъй като тя се замества от други части благодарение на железопътната връзка на града.

Предложената схема показва, че руските генералщабни специалисти имат пълна представа за всички детайли в българската армия — разположение на частите, възможност за маневриране и инфраструктурни пропускателни способности. Двустранното военно сътрудничество, натрупаният вековен опит на руската армия на полуострова, поредицата от мисии на руски генералщабни офицери намират пълно приложение.

Не може да не се отбележи, че планът не предвижда мобилизация, а се разчита на действащата армия. Това е типичен възглед за военната наука от XIX век и не отговаря на вече формираните се концепции за масовите войни, в които се въвлича почти цялото годно за носене на оръжие население.

От българска страна не последва никакъв отговор. Месец по-късно избухва вътрешноправителствена криза, предизвикана от оставката на ген. Ст. Паприков. Неговото излизане от военното министерство и отстраняването на правителството на д-р Ст. Данев водят дотам, че единственият, който има пълна представа за всички механизми на конвенцията в Княжеството, остава българският княз. Министър-председателят и без това му е предоставил това право, съгласявайки се българският екземпляр от конвенцията да се съхранява в княжеската канцелария.

Планът на руския Генерален щаб остава единственият практически резултат, предизвикан от военната конвенция. Нейните недостатъци и политическа обремененост не позволяват ефективно и сериозно сътрудничество, а и различните интереси на двете страни правят конвенцията „мъртвородена“, без практическа реализация.

Приложение

Предполагаме порядък за съсредоточаване на българската армия в случай на война с Румъния

Наименование на войсковата част	пункт на квартиране	пункт на назначение	посока на придвижване	разстояния на жп ¹ в поход в в. дни в. ² дни			
				5	6	7	8
1	2	3	4	5	6	7	8
1-ва Соф. дивизия щаб	София	София	на място	—	—	—	—
1-ви Соф. п. ³	София	София	на място	—	—	—	—
6-ти Търновски п.	София	София	на място	—	—	—	—
13-ти Рилски п.	2 б. ⁴ Кюстендил	2 б. Кюстендил	на място	—	—	—	—
	2 б. Дупница	2 б. Дупница	на място	—	—	—	—
14-ти Македонски п.	2 б. София	2 б. София	на място	—	—	—	—
	2 б. Цариброд	2 б. София	Цариброд-София	65	1/2	—	—
1-ви еск. ⁵	София	Кюстендил	София Кюстендил	—	—	79	3
1-ви конен п.	София	Дупница	София Дупница	—	—	55	2
3-ти еск. дивиз. конница	София	Търново Сеймен	София-Т. Сеймен	236	1	—	—
2-ра пион. ⁶ друж. ⁷	София	1 рота София	на място	—	—	—	—
		1 рота в Т. Сеймен	София-Т. Сеймен	236	1	—	—
Дивизионно учреждение	София	София	на място	—	—	—	—
2-ра Тракийска дивизия щаб	Пловдив	Разград	Пловдив-Ямбол-Разград	191	1	167	10
9-ти Плевенски п.	Пловдив	Разград	Пловдив-Ямбол-Разград	191	1	167	10

22-ри Тракийски п.	Пазарджик	Разград	Пазарджик-Ямбол-Разград	224	1	—	—
21-ри Родопски п.	Асеновград	Разград	Асеновград-Пловдив-Пловдив-Ямбол-Ямбол-Разград	—	—	15	1
10-ти Средногорски п.	Хасково	Разград	Хасково-жп станция-Хасково-Ямбол-Ямбол-Разград	191	1	—	—
3-ти артилерийски п.	Пловдив	Разград	Хасково-жп станция-Хасково-Ямбол-Ямбол-Разград	—	—	12	1/2
Дивизионен еск.	Пловдив	Разград	Хасково-Ямбол-Ямбол-Разград	118	1	—	—
Еск. от 2 конен п.	Лом	Разград	Ямбол-Разград	—	—	167	10
5-та пион. друж.	Пловдив	Разград	Лом-Мездра-Мездра-Русе-Разград	278	1	—	—
Дивизионни учреждения	Пловдив	Разград	Пловдив-Ямбол-Ямбол-Разград	191	1	—	—
3-та Балканска дивизия щаб	Сливен	Разград	Сливен-Шумен-Разград	—	—	167	10
11-ти Сливенски п.	Сливен	Разград	Сливен-Шумен-Разград	—	—	167	10
24-ти Черноморски п.	Бургас	Разград	Бургас-Варна-Варна-Разград	—	—	90	3
12-ти Балкански п.	Н. Загора	Разград	Варна-Разград-Н. Загора-Търново	142	1/2	—	—
				—	—	92	5

23-ти Шипченски п.	Сливен	Разград	Търново-Шумен-Разград-Сливен-Шумен-Разград	258	1	—	—
Еск. от 2 конен п.	Лом	Разград	Лом-Мездра-Мездра-Русе-Разград	—	—	167	10
Еск. дивизионен	Сливен	Разград	Сливен-Шумен-Разград	—	—	85	3
4-та пионерна дружина	Сливен	Разград	Сливен-Шумен-Разград	278	1	—	—
Дивизионни учреждения	Сливен	Разград	Сливен-Шумен-Разград	—	—	167	10
4-та Преславска дивизия щаб	Шумен	Добрич	Шумен-Варна	—	—	167	10
7-ми Преславски п.	Шумен	Добрич	Варна-Добрич	110	1/2	—	—
8-ми Приморски п.	Варна	Добрич	Варна-Добрич	—	—	43	2
19-ти Шуменски п.	Шумен	Добрич	Шумен-Варна-Варна-Добрич	—	—	43	2
20-ти Добруджански п.	Разград	Добрич	Разград-Варна-Варна-Добрич	110	1/2	—	—
5-ти артилерийски п.	Шумен	Добрич	Шумен-Варна-Варна-Добрич	142	1/2	—	—
Еск. от 2 конен п.	Лом	Добрич	Лом-Мездра-Мездра-Варна-Варна-Добрич	—	—	43	2
				—	—	85	3
				418	1/2	—	—
				—	—	43	2

Дивизионен ескадрон	Шумен	Добрич	Шумен-Добрич	— — 80 3
1-ва пион. друж.	Шумен	Добрич	Шумен-Варна	110 1/2 — —
			Варна-Добрич	— — 43 2
Дивизионни учреждения	Шумен	Добрич	1/2 пех. поход	— — 80 3
			1/2 жп транспорт	110 1/2 — —
5-та Дунавска дивизия щаб	Русе	Силистра	Русе-Силистра	— — 102 6
2-ри Исперихски п.	Русе	Силистра	Русе-Силистра	— — 102 6
5-ти Дунавски п.	Русе	Силистра	Русе-Силистра	— — 102 6
17-ти Доро-столски п.	Търново	Силистра	Търново-Шумен-Русе	316 2 — —
			Русе-Силистра	— — 102 6
13-ти Етърски п.	Търново	Силистра	Търново-Шумен-Русе	316 2 — —
			Русе-Силистра	— — 102 6
Ескадрон от 2 конен п.	Лом	Силистра	Лом-Мездра	— — 85 3
			Мездра-Русе	219 1 — —
			Русе-Силистра	— — 102 6
Дивизионен еск.	Русе	Силистра	Русе-Силистра	— — 102 6
3-та пионерна друж.	Ловеч	Силистра	Ловеч-Плевен	— — 28 1
			Плевен-Русе	170 1 — —
			Русе-Силистра	— — 102 6
1-ви артилерийски п.	Севлиево	Силистра	Севлиево-Търново	— — 40 2
			Търново-Шумен-Русе	316 2 — —
			Русе-Силистра	— — 102 6

Дивизионни учреждения	Русе	Силистра	Русе-Силистра	— — 102 6
6-та Бдинска дивизия щаб	Враца	Русе	Враца-Мездра	— — 13 1
16-ти Ловчански п.	Враца	Русе	Мездра-Русе	219 1 — —
	Плевен	Русе	Плевен-Русе	170 1 — —
4-ти Плевенски п.	Плевен	Русе	Плевен-Русе	170 1 — —
3-ти Бдински п.	Видин	Русе	Видин-Мездра	— — 133 9
			Мездра-Русе	219 1 — —
15-ти Ломски п.	Видин	Русе	Видин-Мездра	— — 133 9
	Белоградчик	Русе	Белоградчик-Мездра	— — 138 9
			Мездра-Русе	219 1 — —
2-ри артилерийски п.	Враца	Русе	Враца-Мездра	— — 13 1
			Мездра-Русе	219 1 — —
Еск. от 2 конен п.	Лом	Русе	Лом-Мездра	— — 85 3
			Мездра-Русе	219 1 — —
Дивизионен еск.	Враца	Русе	Враца-Мездра	— — 13 1
			Мездра-Русе	219 1 — —
6-та пион. друж.	Враца	Русе	Враца-Мездра	— — 13 1
			Мездра-Русе	219 1 — —
Дивизионни учреждения	Враца	Русе	Враца-Мездра	— — 13 1
			Мездра-Русе	219 1 — —
Кавалерийска дивизия щаб	София	Добрич	София-Бургас	435 2 — —
1-ви конен п.	София	Добрич	Бургас-Варна-Добрич	— — 133 7

3-ти конен п.	Пловдив	Добрич	Пловдив-Бургас	292	1	—	—
			Бургас-Варна-Добрич	—	—	133	7
4-ти конен п.	Ямбол	Добрич	Ямбол-Бургас	100	1/2	—	—
			Бургас-Варна-Добрич на място	—	—	133	7
5-ти конен п.	Добрич	Добрич	на място	—	—	—	—
Невлизащи в дивизионните части							
Лейб-гвардейски еск.	София	Разград	София-Бургас	435	2	—	—
			Бургас-Варна-Разград	—	—	90	5
			Варна-Разград	142	1/2	—	—
			Берковица-Мездра	—	—	48	2
Отделение на планински артилерийски п.	Берковица	Разград	Мездра-Русе-Разград	278	1	—	—
5-ти резервен п.	Сливен	Разград	Сливен-Разград	—	—	167	10
6-ти резервен п.	Н. Загора	Разград	Н. Загора-Търново-Търново-Шумен-Разград	258	1	—	—
7-ми резервен п.	Шумен	Варна	Шумен-Варна	110	1	—	—
8-ми резервен п.	Разград	Варна	Разград-Варна	142	1/2	—	—
9-ти резервен п ³	Русе	Русе	на място	—	—	—	—
10-ти резервен п.	Търново	Разград	Търново-Разград	258	1	—	—
1-ви резервен п.	София	Хасково	София-Хасково	217	1	—	—
2-ри резервен п.	София	Търново Сеймен	София-Т. Сеймен	236	1	—	1

3-ти резервен п.	Пловдив	Казъл Агач	Пловдив-Ямбол-Ямбол-К. Агач	191	1	—	—
			на място	—	—	36	2
4-ти резервен п.	Т. Сеймен	Т. Сеймен	на място	—	—	—	—
11-ти резервен п.	Враца	Враца	на място	—	—	—	—
12-ти резервен п.	Видин	Видин	на място	—	—	—	—
Резервна батарея	София	Разград	София-Ямбол-Разград	334	1	—	—
			Ямбол-Разград	—	—	167	10
Артил. формирования при 2 дивизия	Пловдив	Варна	Пловдив-Бургас-Бургас-Варна	293	1	—	—
			Сливен-	—	—	90	5
			Сливен-	—	—	167	10
при 3 дивизия	Сливен	Разград	Разград	—	—	43	2
при 4 дивизия	Шумен	Разград	Шумен-Разград	—	—	40	2
при 5 дивизия	Севлиево	Разград	Севлиево-Търново-Търново-Разград	258	1	—	—
			на място	—	—	—	—
при 6 дивизия	Враца	Враца	на място	—	—	—	—
Отделение на планинската артилерия	Самоков	Кюстендил	Самоков-Дупница-Дупница-Кюстендил	—	—	35	2
			Кюстендил	—	—	67	3
Отделение на планински арт. полк	Пловдив	Т. Сеймен	Пловдив-Т. Сеймен	93	1/2	—	—

Съкращения към текста на таблицата

- жп — железопътен път
 в. — версти
 п. — полк
 б. — батальон
 еск. — ескадрон
 пион. — пионерна
 друж. — дружина

Белжки

¹ Грънчаров, Ст. България на прага на двадесетото столетие. С., 1986, 198 — 206.

² Палангурски, М. Добруджа в геостратегическия сблъсък между Русия и Австро-Унгария (1900 — 1902). — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том първи. В. Търново, 1992, 114 — 122.

³ Вечев, Д. Шипченските тържества през 1902 г. — ВИСБ., 1983, 6, 35 — 50.

⁴ ЦГВИА, ф. 401, оп. 5, д. 382, л. 438 — 450. Заключение за българската армия на ген. А. К. Куропаткин (10.X.1902 г.).

⁵ Пак там, л. 44 — 46. Описание на българската армия от 6.XI.1902 г. По-късно и ген. Куропаткин също ще започне да споделя идеята, че българската армия е „партизирана“. Пак там, ф. 400, оп. 4, д. 111, л. 8.

⁶ Пак там, д. 53, л. 1. Доклад до Генералния щаб (4.I.1903 г.).

⁷ Пак там, л. 2. Генералният щаб — Протопопов (5.I.1903 г.).

⁸ Пак там, ф. 401, оп. 5, д. 573, л. 2 — 10. Операционен план на румънската армия в случай на заплашително поведение от страна на Русия и балканските държави, 1902 г.

⁹ Пак там, ф. 400, оп. 4, д. 53, л. 3 — 6.